

Željko
Miletić

Sveučilište u Zadru –
Odjel za arheologiju

Obala kralja Petra
Krešimira IV, 23000
Zadar

zmiletic@unizd.hr

NESTEJSKI I MANIJSKI ZALJEV¹

U *Pseudo-Skilakovu Periplusu* opisana je plovidba Mediteranom u smjeru kazaljke na satu, pa tako i srednjodalmatinskom obalom, u konciznoj, repetitivnoj formi (početak i kraj segmenta plova, ime naroda, granične rijeke, dužina plova). U članku se dokazuje da bulinski teritorij lučno okružuje Hilejce, tj. da je naseobinski prostor etnije od rijeke Krke do Cetine, sa središtem u današnjoj šibensko-trogirskoj Zagori. Hidronim *Nestejski zaljev* vjerojatno je preslojen imenom *Manijskog zaljeva* koji se u početku odnosi na more između Hvara i Pelješca da bi se proširio na *Nestejski zaljev* (Hvarski kanal), konačno uključio i površinu današnjeg *Kaštelanskog zaljeva*. *Pseudo-Skilakov* podatak iz 23. poglavlja "da je od *Nesta* plovidba *zaljevska*" objašnjena je prijedlogom da se u tom navodu podrazumijevalo da se do *nestejskih* obala doplovljavalo iz smjera *Hilejskog* poluotoka duž *vanjskih* obala *Šolte* te kanalom između otoka *Brača* i *Hvara* nakon kojih se uplovljavalo u *Nestejski* (kasnije *Manijski*) zaljev. Teoretizira se o mogućnosti da su tumuli iz brončanog i željeznog doba u velikom grobnom polju na *Biokovu* pripadali zajednici koju *Pseudo-Skilak* kasnije imenuje *Nestejcima*.

Ključne riječi: *Pseudo-Skilak*, *Bulinoi*, *Nestoi*, *Manijski zaljev*, tumuli na *Biokovu*

Prvi, makar sažeti, spomen etnija i opis plovidbe duž istočne jadranske obale nalazimo u *Periplusu* (Περιπλους) *Pseudo-Skilaka*. Jedina sačuvana redakcija spisa učena je kompilacija s jezgrom koja je nastala tijekom 4. stoljeća prije Krista, u vrijeme kad nastaju *Teopompove Filipike*, s podacima preuzetim od starijih pisaca i suvremenika (Counillon 2006: 27; Shipley 2011: 8; Šašel Kos 2013: 247–248). Suić smatra da postoje i kasnije interpolacije, *Eratostenovi* podatci možda, dok *Counillon* odbacuje njegov prijedlog o kontaminaciji (Suić 1955: 123–124, 132–133; Counillon 2006: 21, bilj. 14). Zahvaljujući podacima iz starijeg sloja grčke geografije, na prostoru današnje Dalmacije zabilježena su imena onih naroda koja su iščezla nakon što su preslojena imenima *Delmata* i *Autarijata*.

Djelo u cjelini opis je obale Mediterana u smjeru kazaljke na satu, od Iberije, preko Galije, Ligurije, Apeninskog poluotoka, sjeverne i istočne jadranske obale, Grčke, obala Crnog mora, Male Azije, Levanta i Afrike do atlantskih mauretanskih obala iza Gibraltara. Stoga prikaz plovidbe na našim obalama Jadrana ide smjerom od *Istre* (poglavlje 20) do *Otranta* (poglavlje 26). Ustaljeni pravac opisa na samo nekoliko mjesta teče reverzibilno, u umetcima preuzetim iz drugih periplusa, npr. u poglavlju 23 kada je riječ o *Pelješcu* i otocima *Mljetu* i *Korčuli* (Suić 1955: 127–128; Shipley 2011: 17). Dužina plova mjeri se u danima (i noćima) ili se povremeno preračunava u stadije što bi bila kasnija interpolacija (Shipley 2011: 9–10).

---

¹ Ovaj je rad sufinanciralo Sveučilište u Zadru institucionalnim projektom broj IP.01.2011.11.

Slika 1. Etnije duž obale Dalmacije prema starijoj grčkoj geografskoj tradiciji (kartu izradila Dora Štublin)

Segmenti plovidbe najčešće su omeđeni ušćima rijeka. Sažeto prepričano, od rijeke Eridan, danas Po, plovi se henetskom (venetskom) obalom jedan dan do rijeke Istar, tj. do Dunava, za koji se vjerovalo da izvire negdje uz obale Tršćanskog zaljeva, čime je bilo „omogućeno“ da Argonauti Apolonija Rođanina uplove u ušće Dunava u Crnom moru i uzvodno doveslaju do sjevernog Jadrana. Slijedi (poglavlje 20) plovidba oko histarskog poluotoka, današnje Istre, u trajanju jednog dana i jedne noći, pa obalna plovidba (poglavlje 21) duž zemlje Liburna u trajanju dva dana. Poglavlje 22 počinje navodom da je nakon Liburna narod Ilira koji živi duž mora sve do Haonije nasuprot otoka Krfa. Tvrdnja se još jednom potvrđuje na početku 27 poglavlja kada se u vezi južne granice Ilira kaže da su oni do tu, sve od Bulina. Te sjeverozapadne granice Ilira rezultat su procesa širenja njihova imena, ne samih etnija. U relativno opsežnom poglavlju 22 saznajemo da Hilejci, barbarizirani mitološki naseljenici Heraklova sina Hila, dijele granice s (ilirskom etnijom) Bulinima. Znamo li da je naziv za zemlju Bulina, *Bulinia*, još uvijek sačuvan u *Tabuli Peutingeriani*, deformiranoj cestovnoj karti Carstva čiji je original iz trećeg stoljeća, te da je upisan između ucrtane planine Dinare i putnih postaja Promona i Andetrium na cesti Burnum Salona, evidentno je središnji naseobinski prostor etnije današnja šibensko-trogirska Zagora (*Tabula Peutingeriana*, *V segmentum*). To je u skladu s podatkom iz *Peripla* (poglavlje 22), na mjestu gdje je tekst oštećen i djelomice nejasan, da Hilejci i Bulini dijele granice, te da Hilejci naseljavaju poluotok malo manji od Peloponeza nakon kojeg je nešto (možda zaljev, otok ili planina), iza (pored) nečeg što je u vezi usta (*parastomia*), iza čega žive Bulini.

Nažalost ne znamo točno značenje riječi παραστόμιος jer se ona kod Grka u formi παραστομια javlja samo na još jednom mjestu, na Atičkim stelama,

grupi natpisa koja bilježi cijene zaplijenjene i prodane imovine Alkibijada i drugih. Komentatori natpisa navode da simpleks στῶπιον ima značenje onoga što pripada ustima a u konkretnom primjeru riječ je o konjskim žvalama, dok bi s prefiksom *para* ta riječ označavala određene dijelove konjske naglavne orme, samo se ne zna koje točno (Pritchett & Pippin 1956: 313–314). Ono što se nastavlja na Hilejski poluotok mogu biti jedino brdo Kozjak na kopnu ili na moru otok Čiovo koji je prolazom odvojen od brda Marjan na Splitskom poluotoku na istoku. U Pseudo-Skilakovu opisu reljef tog prostora očito podsjeća na parastomij, što god on predstavljao. U topografskoj predodžbi brda, otoci i drugi reljefni oblici često nose imena alata i opreme na koje sličje. Topografsku sliku prostora oko Kaštelanskog zaljeva čak možemo maštovito vizualizirati u obliku konjskih žvala, tj. Čiovo i Marjan shvatiti kao pokretne bočne dijelove žvala, na koje se nadovezuje izduženo brdo Kozjak u pozadini, koje može figurirati kao središnja šipka žvala provučena kroz konjsku gubicu. Bez obzira na to, *parastomia* bi mogla imati i sasvim drugo značenje.

Unatoč sumarnom i manjkavom opisu, nepronicičnom značenju i, moguće, metaforičkoj upotrebi riječi, opis se može odnositi jedino na prostor oko Kaštelanskog zaljeva (*sinus Salonitanus*), s Kozjakom i Kliškim prolazom iza kojeg očito žive Bulini. Ponovimo da, komparirajući Pseudo-Skilakove podatke s prikazom u Tabuli, teritorij Bulina obuhvaća prostor današnje šibensko-trogirske Zagore. Oni su istočni susjedi Liburna i sjeverni susjedi Hilejcima koje, sve od ušća rijeke Krke okružuju u luku, a zatim Buline ponovo nalazimo na obali istočno od hilejske, na potezu od Kaštelanskog zaljeva gotovo do ušća Cetine.

Da su Bulini na neki način povezani s Liburnima da se iščitati i iz Plinijeva podatka (*NH III*, 139) kako je “narod Liburna sada od rijeke Raše (*Arsia*) do rijeke Krke (*Titius*), a da su njegov dio nekad bili i Mentori, Himani, Enhelejci, Bulini i...Peuketiji, koji se sad općenito nazivaju ilirskim imenom”. Suić smatra da je taj podatak odraz nekadašnje raširenosti tog naroda duž Jadrana, a Čače, slično, da je to reminiscencija nekadašnje proširenosti imena Liburna na širi prostor (Suić 1981: 87–90; Čače 2020–2021: 160–161). Rekao bih da je navod rezultat Plinijeve usporedbe starijeg sloja demografskih podataka s novijim, to jest sa stanjem u kojem je jedan dio nabrojanih etnija iz starijeg geografskog sloja preslojen Delmatima koji su se postupno spuštali na obalu iz kontinentalnog prostora, a drugi dio ilirskim imenom radi procesa njegova širenja u vrijeme kada Ilirsko kraljevstvo postaje glavna lokalna vojno-politička sila u regiji (Suić 1955: 143–144; 1976: 191–192). Proces širenja imena naročito se dinamizirao počevši s prvim vojnim ekspedicijama Rimljana preko Jadrana protiv Ilira, na putu prema moćnim makedonskim Antigonidima. Znači, na srednjodalmatinskom prostoru širenjem ilirske države, a zatim političko-vojnom ekspanzijom Delmata (a možda i premještanjem težišta njihove “državnosti” s kontinenta bliže obali) postupno nestaje sloj etnija (Hilejci, Bulini, Nestejci...) koji su s Liburnima prethodno bili u istom kontekstualnom sloju (Dzino 2006: 75). Bez obzira je li fenomen liburnske talasokracije naš konstrukt nastao na temelju parcijalnih i skromnih povijesnih vijesti iz nekoliko stoljeća dugog perioda, možemo se složiti s Dzinom da je ime Liburna imalo puno šire značenje

Slika 2. *Nestos kolpos*, danas Hvarski kanal, gledan s Biokova. Otok Hvar je straga, duž cijele slike, a Brač je na rubu desno (snimio Željko Miletić).

prije 4. st. pr. Krista i da je tada bilo povezano sa širom grupom autohtonih zajednica na sjevernom Jadranu (Dzino 2014: 52–53).

U tom starijem geografskom sloju Delmati se ne spominju, a znajući da njihov kulturni identitet pokazuje sličnost s ilirskom grupacijom, ali i onomastičku povezanost s Panonima, mislim da smijemo konstatirati da se naslućuje njihovo horizontalno kretanje i procesi tijekom kojih su asimilirali starije etnije na srednjodalmatinskom području. Zaključujem da je Plinijev prvenstveni razlog jednačenja tih „iščezlih“ etnija s Liburnima gotovo potpuni izostanak podataka o njima u pisanim izvorima koje je koristio, osim činjenice da su njihova imena nekad bila dio istog kronološkog sloja povijesno-geografskih opisa. Stvarni odnosi među etnijama zbog rijetkih ili potpuno izostalih informacija i promijenjene etničke topografske mape uskoro su se zamaglili, pa ih pisci iz tog vremena automatski združuju sa “živim” i prepoznatljivim Liburnima. Njihova eventualna etnička sličnost, međutim, u tom jednačenju od sekundarne je važnosti.

Kada pri kraju 22. poglavlja pisac navede da obalna plovidba duž zemlje Bulina traje jedan dan, nesumnjivo se to odnosi na segment obale od Liburnije (gdje prethodni segment plova završava, tj. približno na ušću rijeke Krke – *Titius flumen*), duž obale Hilejskog poluotoka i bulinskih obala, do granice s njihovim jugoistočnim susjedima Nestejcima na rijeci Cetini, odakle počinje naredni segment peripla.

Nestejci se spominju u zadnjoj rečenici 22. poglavlja, gdje u izvorniku stoji *μακρᾶς ἐπὶ νεστόν κόλπον*, iz čega neki autori emendiraju *μακρᾶς ἐπὶ νεστόν ποταμόν*, u smislu ‘do rijeke Nestos’, koju možemo identificirati jedino kao Cetinu (Suić 1955: 136, bilj. 1). Takva zamjena pojmova čini se uvjerljivom jer na početku idućeg, 23. poglavlja kaže se da je od Nesta plovidba zaljevska, da se cijeli zaljev zove Manijski te da put traje jedan dan. Unatoč logičnosti emendacije, Suiću i Čači takva promjena riječi, međutim, poslužila je za međusobno suprot-

stavljeno poimanje prostiranja Manijskog zaljeva (Suić 1996; Čače 1997–1998). Müller i, preuzevši od njega, Counillon ostavili su riječ *zaljev*, što mi se čini boljim rješenjem, tj. nisu je mijenjali u *rijeka*. Pritom Nestejski zaljev treba shvatiti kao zasebnu geografsku cjelinu ili segment unutar velikog Manijskog zaljeva (Counillon 2006: 22–23). Morska površina između Brača, Hvara i planine Biokova (današnji Hvarski kanal) markantna je geografska cjelina i bilo bi začuđujuće da nije bila obuhvaćena nekim hidronimom. Tu cjelinu kontroliraju Nestejci, jer oni se navode u opoziciji s otokom Hvarom (Suić 1955: 132).

Važno je napomenuti da se spomenuto jednodnevno jedrenje ne odnosi na dionicu duž cijelog (Nestejskog i) Manijskog zaljeva, nego samo do rijeke Neretve. Naime, za sljedeći segment plova, Pseudo-Skilak u poglavlju 24 izričito kaže: “Od rijeke Naron do rijeke Arion je dan jedrenja.” Smatram da je jedina prihvatljiva identifikacija rijeke Arion s današnjim ekstremno kratkim ali snažnim tokom rijeke Omble i njezinim potopljenim ušćem – rijasom – Rijekom dubrovačkom (Lučić 1959: 117–120). Prema tome, podrazumijeva se da bi se prethodni segment plova odnosio na dionicu od nestejske rijeke Cetine (*Nestos*) do rijeke Neretve (*Naron*). Između ušća tih rijeka obalni je teritorij Nestejaca, jer se kaže da poslije Nestejaca jest rijeka Naron.

Pritom ne treba za granicu između Nestejaca i Manijaca doslovno pojmiti da je usred matice rijeke Naron, kao što to nije slučaj niti u drugom primjeru, onom rijeke Krke (*Titius flumen*), koja je postala granična rijeka između Liburna i Delmata u doba delmatske ekspanzije, približno između 180. i 160. pr. Kr. i kao takva figurira i u carskom periodu (Strabon, *Geog.* VII, 5.4; Plinije, *NH* III, 139; Čače 1989: 59–61). Liburnski polisi, kasniji rimski municipiji *Scardona* i *Burnum* kontroliraju i lijevu i desnu stranu Krke, što ne isključuje generalno viđenje da su Delmati i Liburni tom rijekom razdijeljeni (Miletić 2008: 91). Analogno, obje obale rijeke Naron vjerojatno su kontrolirali Manijci, što se može zaključiti i iz činjenice da riječni emporij na rijeci Naron, neimenovan kod Pseudo-Skilaka, a udaljen 80 stadija plovidbe uzvodno od ušća, pripada Manijcima. Širi prostor delte rijeke Neretve i kontinentalna unutrašnjost naseljeni su Manijcima, a istočno od njih i istočno od Pseudo-Skilakova velikog jezera (poglavlje 24), koje vjerojatno treba prepoznati kao Hutovo blato, u to vrijeme bio je autarijatski teritorij (Šašel Kos 2013: 252–253).

Zaključujemo da su Nestejci naseljeni od Cetine pa do Baćinskih jezera koja se nalaze neposredno prije delte rijeke Neretve čiji donji tok s ušćem kontroliraju Manijci. Prostorna logika, geopolitička i gospodarska, kao i naseljenske analogije iz kasnijih perioda, sve do danas, ukazuju da je planina Biokovo (i s njom omiška Dinara) bila integralni dio nestejskog teritorija. Premda o narodnosnim kretanjima gotovo ništa nije poznato, čini se da se tek sa širenjem Autarijata, Ardijejaca i Plereja integriranih u ojačalo Ilirsko kraljevstvo, potom i prodorom Delmata na obalu u upražnjeni politički prostor ilirske države prostorna situacija mijenja. Imena naroda Hilejaca, Nestejaca i Manijaca postupno nestaju, barem u vizuri rimskih pisaca vojno-političke povijesti, a te zajednice bivaju asimilirane u nove etnije (Čače 1997–1998: 60–62). Jedna od imenskih retardacija naziv je Hilejski polutok koji još uvijek spominje Plinije (*NH* III, 139) .

Slika 3. Tumul
1/2018 s dvije grobne
škrinje, istražen na
Podglogoviku na
planini Biokovo
(snimila Maja Grgurić)

Naveo sam da nemamo pisana svjedočanstva o Nestejcima prije 4. st. pr. Kr. (a ni poslije). Ukopu u grobu 1 u tumulu 1 na Podglogoviku, na planini Biokovo, koji su Bekavac i Miletić istražili godine 2018., analizom kolagena metodom 14-C određena je starost od 3020 +/- 30 godina prije današnjeg datuma, odnosno kalibrirani datum pokazao je sa 72 % vjerojatnosti starost ukopa od 1322. do 1155. godine prije Krista, što prema klasičnoj kronologiji pada u razdoblje kasne bronce. Ukop 2 u istom tumulu izvršen je nešto ranije, 3157 +/- 40 godina prije današnjeg datuma, odnosno kalibrirani datum pokazao je s 84,3 % vjerojatnosti starost ukopa od 1505. do 1376. godine prije Krista, što prema klasičnoj kronologiji pada u razdoblje srednje bronce. Premda je etnogeneza Ilira još uvijek pretežno u sferi teoretskih modela, rekli bismo da je vrijeme migracijskih perturbacija povezanih s fenomenom takozvanih dorskih seoba znači sazrijevanje tijekom halštatskog razdoblja proto-etnija koje kasnije prepoznajemo pod imenima Liburni, Bulini, Nestejci, Iliri i drugim. Pretpostavljamo da su deseci tumula identificiranih na Podglogoviku, na planini Biokovu, pripadali zajednici nama još nepoznatog imena, a koju pola milenija kasnije, u vrijeme prvih opisa obala Jadrana, prepoznajemo pod etničkim imenom Nestejci. Kada vremenom budu provedene masovne kronološke C14 analize ukopa u tumulima na Podglogoviku i cijelom Biokovu, mogla bi ova teza biti učvršćena.

Vratimo se na žustro razmatrano pitanje u znanstvenim raspravama o prostiranju Pseudo-Skilakova Manijskog zaljeva koji se u izvorima spominje još samo na grčkom natpisu iz Salone o grčkoj delegaciji kod Cezara u Akvileji u martu 56. godine pr. Kr. (Abramić 1924–1925: 3–7; Suić 1960: 149, 152; 1966: 190; Čače 1997–1998: 60; Šašel Kos 2013: 249, bilj 15). Smatram da su antički geografi u konačnici pod tim imenom podrazumijevali cijeli prostor srednje-dalmatinskih otoka zatvoren s juga poluotokom Pelješcem, sa sjeveroistoka kopnenom obalom, tj. planinama Biokovo i omiškom Dinarom, i sa sjeverozapada otocima Bračom i Šoltom. Čače kod Pseudo-Skilaka primjećuje

naizgled kontradiktorne podatke i evidentno ima drugačiji prijedlog, tj. smatra da je Manijski zaljev omeđen istočnim rtom otoka Hvara i, na suprotnoj strani, poluotokom Pelješcem, koji je kod Pseudo-Skilaka opisan kao zemlja koja strši prema moru prije negoli se uplovi u Neretvu. Odnosno, Čače Manijski zaljev ugrubo poistovjećuje s Neretvanskim kanalom (Čače 1997–1998: 65). Ponovimo da u 23. poglavlju piše da zaljevska plovidba duž obale od Nesta traje jedan dan (objasnio sam da se pritom misli na prostor od Cetine do Neretve), te da se cijeli zaljev zove Manijski. Zatim slijedi podatak da su tu otoci Protera (?), Krateje (*Brattia* – Brač), Olinta (Šolta). Čače koji se zalagao za “manji” Manijski zaljev ukazao je na to da je podatak o položaju Brača i Šolte *to kolpo (u tom zaljevu)* u stvari uobičajena emendacija rukopisa Peripla. U Vatikanskom kodeksu (koji Suić donosi i faksimilno) stoji, međutim, *to topo (na tom području)* na temelju čega Čače pretpostavlja da je Manijski zaljev ograničen na površinu između istočnog rta Hvara i Pelješca (Čače 1997–98: 66; Suić 1955: 170). Smatram da ta priložna oznaka ne isključuje mogućnost da je u predodžbi Pseudo-Skilaka sjeverozapadni rub (Manijskog) zaljeva kod ušća Cetine.

Vjerojatno je dio nejasnoća proizišao iz procesa širenja imena i areala Manijskog zaljeva iz „matičnog prostora” između Pelješca i Hvara na susjedni zaljev („Nestejski”) zatvoren između Hvara, Brača i kopna. U konačnici u Manijski zaljev mogli su biti uključeni i Brački kanal i Kaštelanski zaljev. Pokušaj očuvanja stečenih interesa grčkih Isejaca i Tragurina u Manijskom zaljevu, o čemu je riječ na isejskom preskriptu Cezarove odluke u Akvileji iz marta 56. godine prije Krista, čini se razumljiv ako se odnosio upravo na tako shvaćeni zaljev, najvećeg opsega (Brunšmid 1898: 33, br. 31; Abramić 1924–1925: 4–7; Suić 1960: 149, 151).

Čak ako zanemarimo pitanje je li cijeli prostor u antici shvaćan kao veliki Manijski zaljev, ili ne, što znači da su neki zaljevi i kanali na tom prostoru nama nepoznatog imena ili su bili neimenovani, uvidom na obalnu kartu Dalmacije jasno je da zaljevska plovidba počinje već od Kaštelanskog zaljeva, odnosno Splitskog kanala i nastavlja se kroz Brački kanal pored ušća Cetine, znatno prije nestejskih obala, dok Pseudo-Skilak kaže da zaljevska plovidba počinje od nestejskih obala. Iznenadujuće, neobično je lako pomiriti realnu geografiju s podacima u Periplusu. Objašnjenje leži u tome što je pisac virtualno kao i pomorci u stvarnosti mogao “doploviti” sa sjeverozapada, od obala Hilejskog poluotoka do nestejskih obala, duž vanjske, pučinske (nezaljevske) strane otoka Drvenika Malog i Velog te Šolte a zatim između zapadne polovice Brača i otoka Hvara. Otoci od Drvenika do Brača su gotovo neprekinuti ravni produžetak antiklinalne linije brda hilejskog poluotoka, situacija koja je u Periplusu opisana iznenadujuće detaljnim podatkom da je razmak između otoka Šolte i Brača svega dva stadija, a nešto veći je razmak (od njih) do susjednih otoka Hvara i Visa na kojima su grčka naselja. Na suprotnoj, sjevernoj strani spomenute linije otoka Drvenik – Brač, tj. prema kopnu zaljev itekako postoji bez obzira odnosio se antički pojam Manijskog zaljeva na taj dio mora (slažemo se s takvim Suićevim tumačenjem) ili ne. Znači, na kursu plovidbe koji smo mi predložili, nakon pučinske plovidbe iz smjera Hilejskog poluotoka uplovljava

Slika 4. Smjer plovidbe vanjskom, pučinskom stranom otoka Šolte i Brača podrazumijeva da zaljevska plovidba počinje tek od Nestsoskog zaljeva (kartu izradila Dora Štublin).

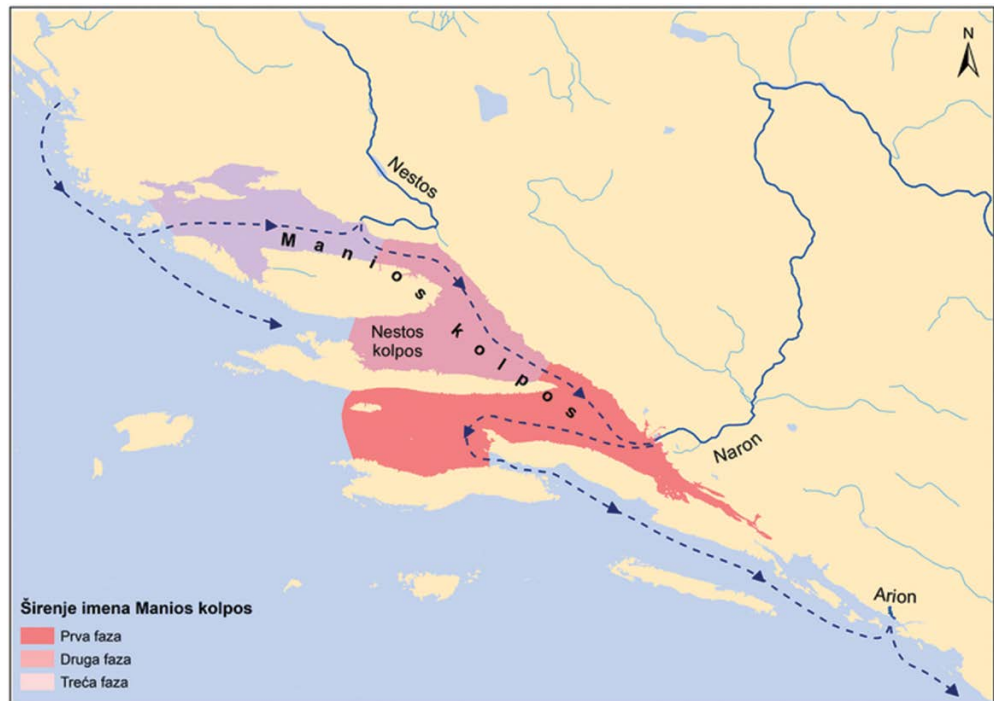

Slika 5. Pogled s planine Biokovo na Nestsos kolpos i otoke Hvar i Brač. Sasvim desno je Splitski kanal (snimio Željko Miletić)

se kroz Hvarski kanal između Brača i Hvara u (Nestsoski/Manijski) zaljev upravo u visini nestsoskih obala što se slaže s Pseudo-Skilakovom konstatacijom da zaljevska plovidba počinje tek od nestsoskih obala.

Prihvatimo li Suićevu tvrdnju da je riječ *Proteras/Proterai* atribut koji označava prostorni položaj otoka Brača i Šolte, čime bi on opovrgao Mayerov prijedlog da se riječ odnosi na grčko ime otoka Drvenika Velog i Malog, onda imamo dobre pokazatelje o površini Manijskog zaljeva (Suić 1955: 130). Revidirao bih, ipak, Suićev prijedlog o "prvom nizu otoka" (drugi bi, prema tom autoru, činili *Pharos* i *Issa*) i stavio da riječ *πρότερος* u ovom primjeru znači 'koji spri-

Slika 6. Širenje imena *Manios kolpos* i segmenti plovidbe omeđeni ušćima rijeka (kartu izradila Dora Štublin)

jed stoji, dalje sprijed, naprijed' (Senc 1910: 813). Smisao bi bio da su otoci Šolta i Brač na rubu (ispred) zaljeva, oni ga zatvaraju, a nisu posred njega. Znači, eventualno preuzimanje podataka za 23. poglavlje Peripla iz mlađeg izvornika i umetanje među jezgrene podatke iz 4. st. pr. Kr., nije rezultiralo nekoherentnom geografskom slikom. Podatci u 23. poglavlju relativno su opsežni i formom kazivanja odudaraju od prethodnih konciznih opisa mediteranskih obala u repetitivnoj šablوني (početak i kraj segmenta plova, ime naroda, rijeke, dužina plova).

Ravnoteža u strukturi narušena je uvođenjem opisa s drugačijim vektorom smjera plovidbe, od jugoistoka prema sjeverozapadu, suprotnog generalnom smjeru kazaljke na satu u Periplusu. Glavnina plovidbe duž istočne Jadranske obale zbog morskih struja odvijala se smjerom od Otranta do sjevernog Jadrana, pa se u Manijski zaljev uplovljavalo s juga nakon prolaska zapadnog rta Pelješca. Odabir imena prema etniji Manijaca sugerira da su oni nastavili obale poluotoka Pelješca. Najmanji mogući prostor koji je Manijski zaljev obuhvaćao odgovara današnjem Neretvanskom kanalu, kao je predložio Čače. Vjerojatno se ime zatim proširilo na Hvarski kanal (u kojem je, prema Pseudo-Skilaku, od nestejskih obala počinjala zaljevska plovidba). Stoga bi podatak u izvorniku $\mu\alpha\kappa\rho\acute{\alpha}\varsigma \ \acute{\epsilon}\pi\iota \ \nu\epsilon\sigma\tau\acute{\omicron}\nu \ \kappa\acute{\omicron}\lambda\pi\omicron\nu$, koji je konsenzualno prihvaćen kao pogreška i ispravljen u brojnih autora u $\mu\alpha\kappa\rho\acute{\alpha}\varsigma \ \acute{\epsilon}\pi\iota \ \nu\epsilon\sigma\tau\acute{\omicron}\nu \ \rho\omicron\tau\alpha\mu\acute{\omicron}\nu$, ipak mogao biti točan i izvrsno indicirati proces postupnog širenja imena Manijskog zaljeva, reflektirajući vremenski sloj u kojem se njegovo ime možda još nije proširilo na Nestejski zaljev, a u konačnici obuhvatilo i Kaštelanski zaljev.

LITERATURA

Abramić 1924–1925

M. Abramić, "Grčki natpisi iz Solina", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 47–48, Split, 1924–1925, 3–11.

Brunšmid 1898

J. Brunšmid, *Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens* (Abhandlungen des Archäologisch-epigraphisches Seminar der Universität Wien 13), Wien, 1898.

Counillon 2006

P. Counillon, "Le Périples du Pseudo-Skylax et l'Adriatique, § 17–24", in: S. Čače, A. Kurilić & F. Tassaux (eds.), *Les routes de l'Adriatique antique. Géographie et économie / Putovi antičkog Jadrana. Geografija i gospodarstvo* (Ausonius Éditions, Mémoires 17), Bordeaux-Zadar, 2006, 19–29.

Čače 1989

S. Čače, "Pogranične zajednice i jugoistočna granica Liburnije u kasno predrimsko i u rimsko doba", *Diadora* 11, Zadar, 1989, 59–91.

Čače 1997–1998

S. Čače, "Manijski zaljev, Jadastini i Salona", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 90–91, Split, 1997–1998, 57–87.

Čače 2020–2021

S. Čače, "Početak Plinijeva opisa Ilirika, (Nat. hist. 3, 139) i Liburni/The beginning of Pliny's description of Illyricum (Nat. hist. 3, 139) and the Liburnians", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 113–1, Split, 2020–2021, 158–181.

Dzino 2006

D. Dzino, "Delmati, vino i formiranje etničkog identiteta u predrimskom Iliriku", *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 99, Split, 2006, 71–80.

Dzino 2014

D. Dzino, "'Illyrians' in Ancient Ethnographic Discourse", *Dialogues d'histoire ancienne* 40, Besançon, 2014, 45–65.

Lučić 1959

J. Lučić, "Pseudo-Skilakov Arion i Rijeka dubrovačka", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU-a u Dubrovniku* 6–7, Dubrovnik, 1959, 117–120.

Miletić 2008

Ž. Miletić, "O teritorijalnim razgraničenjima oko Krke kod Miljevaca u rimsko doba", in: M. Mendušić & D. Marguš (eds.), *Miljevci u prošlosti s pogledom u budućnost. Zbornik radova sa znanstvenog skupa «Miljevci u prošlosti s pogledom u budućnost»*, Visovac – Drinovci, 15.–16. lipnja 2007., Visovac – Drinovci, 2008, 89–103.

Pritchett & Pippin 1956

W. K. Pritchett & A. Pippin, "The Attic stelai: Part II", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens* 25–3, Athens, 1956, 178–328.

Senc 1910

S. Senc, *Grčko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb, 1910.

Shibley 2011

G. Shipley, *Pseudo-Skylax's Periplus. The Circumnavigation of the Inhabited World. Text, Translation and Commentary*, Liverpool, 2011.

Suić 1953

M. Suić, "Gdje se nalazilo jezero iz 24. pogl. Pseudo Skilakova Peripla", *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* 8, n.s., Sarajevo, 1953, 111-129.

Suić 1955

M. Suić, "Istočno jadranska obala u Pseudo Skilakovu Periplusu", *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 306, Zagreb, 1955, 121-185.

Suić 1960

M. Suić, "Pravni položaj grčkih gradova u Manijskom zaljevu za rimske vladavine", *Diadora* 1, Zadar, 1960, 147-174.

Suić 1966

M. Suić, "Marginalije uz issejsko poslanstvo Cezaru", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 68, Split, 1966, 181-194.

Suić 1976

M. Suić, "Illyrii proprie dicti", *Godišnjak ANUBiH XIII, Centar za balkanološka ispitivanja* 11, Sarajevo, 1976, 179-196.

Suić 1981

M. Suić, *Zadar u starom vijeku*, Zadar, 1981.

Suić 1995

M. Suić, "Μαντιος Κολλπος (Manijski zaljev)", *Arheološki radovi i rasprave* 12, Zagreb, 1995 [1996], 269-282.

Šašel Kos

M. Šašel Kos, "The 'great lake' and the Autariatai in Pseudo-Skylax", *Les Mélanges de l'École française de Rome - Antiquité* 125/1, Rome, 2013, 247-257.

Wilkes 1996

J. Wilkes, *The Illiryans*, Oxford, 1996.